

CİHÂNŞÂH ve TÜRKÇE ŞİİRLERİ

Doç.Dr. Muhsin MACİT

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Karakoyunlu Cihânşâh hükümdar şairlerdendir. Türkçe ve Farsça şiirlerini bir Divânda toplamıştır. Ünlü sufi-şair Molla Camî'nin (ö. 1492) takdirini kazanmıştır. Divân'ının dört yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Türkçe şiirlerinde Seyyid Nesi mî'nin tesiri açıkça görülür. Bu yüzden bazı şiirleri Nesimî'ninkilerle karışmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Karakoyunlular, Cihânşâh, Hakikî, Türkçe Şiir, Nesimî

GİRİŞ

Ortaçağ İslâm dünyasında sanat, siyasal iktidarın merkezi olan saray etrafında yahut merkezin taşradaki temsilcileri konumundaki bürokratların himayesinde gelişmiştir. Hükümdarlar sanatkârları himaye etmekle kalmayıp aynı zamanda sanatı icrâ eden kişiler olmuşlardır. Savaş meydanlarında elde ettikleri başarıları, oluşturdukları edebî ve kültürel muhitlerde pekiştirmişlerdir (*İsen, 1997: 285*). Bu geleneği sürdüren hükümdarlardan biri de Karakoyunlu Cihânşâh'tır.

CİHÂNSÂH KİMDİR?

Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un dördüncü oğludur. Doğum tarihi ve yeri konusunda farklı rivayetler vardır. Türkiye'deki yayımlarda Cihânşâh'ın 1405 yılında Mardin'de dünyaya geldiği ifade edilmesine karşın (*Yınanç, 1945:173*), Azerbaycanlı bilim adamları Eliyar Seferli ve Halil Yusufli, 1397'de Hoy'da dünyaya geldiğini yazarlar (*Seferli, 1993: 88*). Cevad Heyet de Hakîkî'nin yetmiş yıl yaşadığını söyleyerek 1397 yılında dünyaya geldiğini zımnen kabullenmiş görünür (*Heyet,1376:58*). Kardeşleriyle ve aynı coğrafyada hüküm süren diğer aşiretlerle sürdürdüğü mücadele sonucunda Karakoyunlu hükümdarı olur. Ülkesine ülkeler katar. Fakat bu coğrafyada istikrarı sağlayamaz. 1467 yılında Bingöl yakınlarında Uzun Hasan'ın askerleri tarafından öldürülür. Onun ölümünden sonra Karakoyunluların yıldızı sönmeye başlar.

Cihânşâh hükümdarlığı döneminde (1438-1467), sadece devletinin sınırlarını Herat'a kadar genişletmekle kalmaz; aynı zamanda *sîret ve manâya ait sırları* söze dönüştürür. O, iki dilli bir şairdir. Hakîkî mahlâsıyla Farsça ve Türkçe şiirler söyler. Köprülü 1942 yılında İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı *Azeri* maddesinde Cihânşâh'ın şairliğine dair eski kaynaklarda tekrar edilen malûmatı değerlendirir (*Köprülü, 1989: 39-40*).

Cihânşâh'ın şiirleri üzerine ilk çalışmayı yapan V. Minorsky, *ben gazellerin gerçek müellifi kendisi miydi, yoksa himayesindeki biri mi onun İmzasını atmıştır şeklinde bir soru ortaya atmaya eğilimliyim*, diyerek bir faraziye ileri sürer (*Minorsky, 1954:169*). Bilindiği gibi Divân tertip eden tek hükümdar, Cihânşâh değildir. Hatta, yalnız şiir değil diğer sanat dallarında da üstat kabul edilen devlet adamları yetişmiştir. Ayrıca Minorsky, Cihânşâh'ın himayesinde bulunan şairlerden Mevlânâ Tûsî'ye işaret eder (*Minorsky, 1954: 169*). Köprülü de *Cihânşâh devrinde büyük bir medenî faaliyet gösteren Karakoyunlu sarayı etrafında Türkçe yazan bir takım şairlerin toplandığı kolayca tahmin olunabilir*, demektedir (*Köprülü, 1989:40*). Fakat, Mevlânâ Tûsî'nin Türkçe şiir söylediğine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Cihânşâh'ın, daha sağ iken, Divân tertip ettiği ve şiirlerini büyük mutasavvıf Molla Câmî'ye (ö.1492) gönderdiği, Câmî'nin Münşeât'ında bulunan, aşağıda tercümesini verdiğimiz, şiirden anlaşılmaktadır (*Hikmet, 1991:54-56*).

Cihan padişahı Cihanşâh'a

Saki! İçinde cihanı gösteren o kadehi ver ! O kadeh ki varlığı unutturur, sarhoşluğu artırır.

Ver ki sarhoşlukla şu varlıktan sıyrılalım, aşk ile mest olmuş gönüllerin sırrına erelim.

Mutrib! O gönül okşayıcı nağmeleri çal. Çal da gönül perdesinde inlesin.

Sevinç ve teşekkürlerle dedikodu perdesi arkasından ilham perileri yüz göstersizler!

Cennet gülistanından, sesi kesilmiş bir bülbülün yuvasına bir gül geldi.

Cömertlik yağmuru ve kerem bulutlarıyla kara toprak bengisuya kavuştu.

Taze bir feyzin esrar denizinden, kıyılarıdaki susamış dudaklar suya kavuştu.

Sözün kısası, ilim sığınağı ve irfan yuvası olan Şah'ın ilham hazinesinden;

İçi mücevher hokkasını andıran gerçek incilerle dolu mübarek bir kitap geldi.

Onda: gazeller, mesneviler, sûret ve manâya ait sırlar var.

Her gazelin ilk beytinden ezel sabahı müjdelerinin nurları parlamada.

Hele son beyitlerine ne diyelim? Her birinde sonsuz feyzin kaynağı fişkırma.

Mecaz ülkesinin sûret âşıkı şairlerine **hakîkî** şahın belirtileri göründü.

Mesnevide sözün hakkını vermiş, eski nükteler onun kaleminde yenilik rengi almıştır.

Kitapların anası olan **Kuran**'ın esrarını anlatmak hususunda her mısraı bir kapı açmıştır.

Bu ne güzel, ne çekici, ne yürek ferahlatıcı kitap ki **Attar**'ın ruhu ondan ıtır sürünüyor.

O mesnevinin kokusu Mevlânâ'nın gönlüne sirayet ediyor sanki.

İçinde esrarla açılmış nice güller var ki, ona **Gülşen-i râz** desek yaraşır.

O şiirin mertebesi o kadar yüce ki bizim vasfımızın kemendi ona nasıl erişebilir?

Şahın şiirleri onun arı gönlünden sanki yüce üstatlarımız olan Tanrı erlerinin gönlüne akmıştır.

Bu nükte onun tam kanıtı olmuştur. Nasıl ki şahların sözü, sözlerin şahıdır, derler.

Ben şahın sözlerinin vasfında âcizim. Hatram onun medhine nasıl yol bulabilir?

Yarasada göz nuru yoktur ki, yeryüzünde güneşin aksine bakabilsin.

Göz ona bakmaya nasıl güç yetirebilir? Gökteki güneşe kim bakabilir?

Câmî ağzını kapa. Burada (bu şahın vasfında) sözün yeri pek dardır.

Son sözü dua ile kesmek eski bir töredir. Sen de sözünü şahın duasıyla bitir.

Tanrı'nın feyiz ve hayat saçan cömertliği, nesilleri devam ettirdiçe;

Şahın temiz kalbi de sırlar hazinesi olsun, gönlüne feyiz kapısı açılsın.

Dünya fermanına, **cihan** muradına uygun gelsin. Duacısı bütün insanlar ve melekler olsun.

CİHÂNŞÂH (HAKİKÎ) DİVANI

Hakîkî Divânı'nın bilinen yazma nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır.

1. *British Museum Or. 9493.*

2. *Erivan Elyazmaları Enstitüsü (Matenadaran)No. ?*

3. *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kısmı No.3808.*

4. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Elyazmaları Bölümü İsmail Saib No. 1.2221*

Hakîkî Divânı'nın British Museum'daki nüshası üzerinde çalışma yapan Minorsky ve daha sonra Londra nüshasıyla Erivan nüshasını karşılaştırarak Hakîkî Divânı'nı neşreden Azerbaycanlı bilim adamları, Câmî'nin yukarıdaki şiirinde geçen *mesnevi* ifadesinden hareketle, haklı olarak söz konusu nüshanın eksik olabileceği ihtimalini belirtmişlerdir (*Minorsky, 1954: 280; Rahimov, 1986:4*). Gerçekten de bu nüshalar eksiktir. Süleymaniye nüshasının başında aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmış 32 mesnevi vardır. Dolayısıyla şairin Farsça ve Türkçe şiirlerini ihtiva eden bu nüsha, mevcut nüshaların en mükemmeli sayılabilir.

Hakîkî Divânı'nın Londra nüshasından ilk kez E.Edwards söz eder (*Minorsky, 1954:154*). Daha sonra Minorsky bu nüshayı inceleyerek bilim alemine tanıtır. Bu makale uzun süre Hakîkî'nin şiiri hakkında yayımlanmış tek kaynak hüviyetini korur (*Minorsky, 1954:153-180*). 1966 yılında Latif Hüseyinzâde, Hakîkî Divânı'nın Erivan Elyazmalar Enstitüsü'nde bulunan başka bir nüshasını tespit ederek yayımlar (**Hakîkî, Şiirler**, Erivan 1966). Daha sonra Latif Hüseyinzâ-

de'nin de aralarında bulunduğu Azerbaycanlı bilim adamları Ebulfez Rahimov ve Mail Aliyev, bu iki nüshayı karşılaştırarak şairin Türkçe gazel ve tuyuglarını yayınladılar (Cahanşah Hakîkî-Seçilmiş Eserleri, Bakü 1986). Bu eserin başında Cihânşâh kısaca tanıtılmış, metinler kril harfleriyle verildikten sonra kitabın sonuna da lügatçe eklenmiştir. Nüsha farkları gösterilmemiştir. Hakîkî Divânı'nın Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan iki nüshası ise Jale Demirci tarafından tanıtılmıştır (*Demirci, 1997:127-134.*) Jale Demirci'nin bu yazısında Divânın Erivan nüshasından ve Bakü neşrinden hiç söz edilmemektedir.

CIHÂNSÂH'IN TÜRKÇE ŞİİRLERİ

Biz bu çalışmayı yaparken eserin British Museum ve Süleymaniye nüshalarını karşılaştırdık. Bakü neşrinden de yararlandık. Bu iki nüshadaki şiirlerin sayısı, sırası; gazellerin beyit sayıları ve imlâ özellikleri farklı nüshalardan istinsah edildiklerini göstermektedir. Divânın Bakü neşrinden elde ettiğimiz ipuçlarından Erivan nüshasının da farklı bir koldan geldiği anlaşılmaktadır. Erivan nüshasını henüz temin edemedik. Ankara nüshası ise eksik bir nüshadır. Bizim tespitlerimize göre Londra nüshasında, Minorsky'nin söylediği ve Jale Demirci'nin de tekrarladığı gibi Farsça gazel sayısı 105 değil 113'tür. Türkçe gazel sayısı 87 değil 92'dir. Tuyug sayısı 32 değil 33'tür. Süleymaniye nüshasında ise Farsça gazel sayısı 109, Türkçe gazel sayısı ise 94'tür. Bu nüshada 29 tuyug vardır. Biri mükerrer olduğu için 28 tuyugdandır söz edebiliriz. Divânın Bakü neşrinde Londra nüshasında bulunmayan iki gazel (G.12, 64.) ve bir tuyug (T.34) yer alır. Bunlar Erivan nüshasından alınmış olmalıdır. Bu gazellerin biri Süleymaniye nüshasında da mevcuttur (G.63). Londra nüshasında bulunan bir gazel (L. v.51b) Süleymaniye nüshasında yoktur. Aynı şekilde Süleymaniye nüshasında bulunan üç gazel (S. G.45,63,64) Londra nüshasında bulunmamaktadır. Kaynaklarda, Cihânşâh'ın oğlu

Pir Budak'a yazdığı mesnevi şeklindeki bir mektubu ve Pir Budak'ın cevap olarak yazdığı iddia edilen bir mesnevi nakledilir (*Nizâmî-i Bâharzi, 1371:139-140*). Bu mesnevi yukarıda zikredilen nüshalarda bulunmamaktadır. Cihânşâh kaside söylememiştir. Edebiyatımızda genel olarak kaside nazım şekliyle söylenen tevhid, münacât ve naat konulu şiirleri, Hakîkî mesnevi ve gazel nazım şekliyle söylemeyi tercih etmiştir. Şairin kaside söylememesini hükümdar olmasının yanı sıra Azeri sahasının bu döneme kadar devam eden bir özelliğinin sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

Süleymaniye (S) ve Londra (L) nüshaları ile Bakü (B) neşrini karşılaştırarak ortaya koyduğumuz metne göre; şairin 32 Farsça mesnevisi, 114 Farsça gazeli, 96 Türkçe gazeli ve 34 tuyugu vardır. Bir gazelinde (S. v.93b) mahlâs kullanmamıştır. Hakîkî Divânı'nda bulunan 96 gazelin 66'sı kelime ve kelime grubu seviyesinde rediflidir. Şairin 34 tuyugu vardır. Bu tuyugları, Minorsky ve Jale Demirci rübai sanmışlardır (*Minorsky, 1954: 168; Demirci, 1997:129-230*). Hatta Minorsky, şairin tuyuglarını, rübai sanarak eleştirir: *Hakîkî' nin rübaileri tuhaftır. Farsça rübailerin aksine olarak onlar tek kafiyelidirler ve onlar klasik heceze kalıbı yerine remel bahrindendirler* (Minorsky, 1954:168).

Hakîkî, Türkçe şiirlerinde, aruzun 7 bahrinden 10 kalıbı kullanmıştır. Farsça mesnevilerinde de remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbını kullandığını daha önce ifade etmiştik. Tuyuglarında da aynı kalıbı kullanır. Şairin bu tutumu, Arapça ve Farsça'dan dilimize giren kelimelerin vezin endişesinden kaynaklanan bir sonuç olmadığına dair kanaatimizi desteklemektedir. Şairin vezin konusundaki tercihleri Türk şiirinin genel çizgisine uygundur. Türkçe gazellerinde remel bahrinin, Türk şiirinde en çok kullanılan, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbını tercih etmiştir. İkinci olarak, şiirimizde kullanım oranı bakımından dördüncü sırada yer alan mu-

zari bahrinden *mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbını kullanmıştır (İsen, 1997:447). O sadece Farsça yazdığı şiirlerde değil, Türkçe manzumelerinde de aruzu ustalıkla kullanır. Kadı Burha-

neddin'in şiirlerinde görülen imâleler Hakîkî'nin şiirlerinde görülmez. Türkçe şiirlerinde kullanılan aruz kalıpları şunlardır:

<u>Bahirler</u>	<u>Kalıplar</u>	<u>Şiir Sayısı</u>
Hezec	Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	3
	Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ülün	2
Recez	Müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün	5
Remel	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	30
	Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1 + Tuyuglar
	Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	4
Münserih	Müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün	1
Muzari	Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	26
Müctess	Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	23
Kâmil	Mütefâ'ilün fe'ülün mütefâ'ilün fe'ülün	1
		+ _____
		96+34

Hakîkî'nin Türkçe gazellerinde dikkati çeken bir başka önemli husus, 3 gazelin ve 1 tuyugun birkaç kelime ve mısra farkıyla Nesîmî Divânı'nda da yer almış olmasıdır (Ayan, 1990:110, 123, 211, 401). Fakat, burada başka ilgi çekici bir durum ortaya çıkmaktadır, Hüseyin Ayan neşrinde bulunan bu şiirler Cihangir Kahramanof'un Nesîmî Divânı neşrinde yoktur. Aynı şekilde Cihangir Kahramanof neşrinde bulunan bazı şiirler Hüseyin Ayan ve Hamid Araslı neşirlerinde bulunmamaktadır. Hamid Araslı ve Cihangir Kahramanof neşirlerinde bulunduğu halde Hüseyin Ayan neşrinde bulunmayan aşağıda matlalarını verdiğimiz bazı şiirler Hakîkî Divânı'nın

Süleymaniye ve Londra nüshalarında vardır. Bu durum, Nesîmî Divânı'nın mevcut neşirleri arasında önemli farklılıkların olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Anadolu sahasında yetişmiş bazı şairlerin, meselâ Şeyhî'nin divânlarında Nesîmî Divânı'nda da bulunan şiirlerle karşılaşmaktayız (Macit, 1996: 37). Sözü nü ettiğimiz bu durumun aydınlatılmasını şimdilik erteleyerek Hakîkî ve Nesîmî Divânlarında bulunan şiirlerin kime ait olabileceği üzerinde duralım. Aşağıda matlalarını verdiğimiz bu gazellerle ilk mısralarını iktibas ettiğimiz tuyuglar Hakîkî'nin mi yoksa Nesîmî'nin midir?

I. Gazeller

1. Ey hat ü hâliñ kelâmullah hem ümmü'l-kitâb
Hasretinden dide-t 'uşşâk olmuşdur gark-âb
S 72a L46a H.Arash, s.493
2. Ey ruhuñ gül-zâr-ı cennet saçlarıñ reyhânıdır
Vey dudağın âb-ı hayvân cân anun hayrânıdır
S 75a L 52a H. Araslı, s.260
3. Ey melek-simâ ne cânsan vech-i rahmân
sendedür
Mushaf-ı hakdur cemâliñ şerh-i burhân
sendedür
S 75a L52b C.Kahramanof, III, s.229
4. Bu ne hüsn-i cân-fezâdır kim ana nazîr yohdur
Kim anun kimi cihânda dahi dil-pezîr yohdur
S 76a L 49b C.Kahramanof, C, s.46
5. Ey hatin seb'a'l-mesânî vey lebüñ mâ-i tahûr
Vey cemâlin pertevinden ser-be-ser 'âlemde nûr
S 78b L49b H.Arashlı s.507, H.Ayan, s. 123
6. Boyundur sidre vü tubâ dudağın âb-ı
hayvândur
Anun mâhiyyet-i zevkin ne bilsün ol ki
hayvândur
S 79a L 50a H. Araslı, s. 206, H.Ayan, s.110
7. Tebârekallah hüsn ü cemâl böyle gerek
Bu hüsn ü sûrete hem hatt u hâl böyle gerek
S 82b L 58b C. .Kahramanof, III, s. 66.

8. Dağılmış âfitâb üzre nikâb-ı 'anber-efşânîñ
Mu'attar kılmış âfâkı meşâmı ol perişânîñ
S 85a L 59b C. Kahramanof, III, s.264
9. Lem'a-i nûr-ı tecelli âfitâbıdır yüzüñ
Leyletü'l-ısrâ saçın zıll-ı hicâbıdır yüzüñ
S 85a L61a CKahramanof, III, s. 261
10. Gel gel ki nûr-ı dide cemâlinedür seniñ
Devr-i kamerde fitne hilâlinedür seniñ
S 86a L 58a H.Ayan, s.211
11. Dilberâ 'ışkun yolunda nâle-i zâr etmişem
Cennet-i vaslundan ayru terk-i diyâr etmişem
S 90a L65b C Kahramanof, III, s.78
12. Yârîñ gerek ki mihr-i ruhu dil-pezîr ola
Tâ hüsn-i hulk içinde cihâna emîr ola
S 96a L 73b C Kahramanof, III, s.303
13. Cemâliñ ravza-i rızvân degül mi
Dudağın çeşme-i hayvân degül mi
S 102b L75a H.Arash, s.101, C
Kahramanof, III, s.149

II. Tuyuglar

1. Ey melek mülkünde hüsnün âfitâb
S 104 a L 80b H. Araslı, s. 576
2. Ey visâliñ ravza-i rızvânımız
S 104a L81a C Kahramanof, III, s.172, H.Ayan,
s. 401
3. Kevseriñ âbı lebin 'aynında sâf
S 105a L 81b H. Araslı, s.590

Belirtildiği gibi Hakîkî Divânı'nın elimize ulaşan en eski tarihli nüshası (879/1474-1475) şairin ölümünden yedi veya sekiz yıl sonra istinsah edilen Erivan nüshasıdır (*Rahimov, s.4*). Nesîmî Divânı'nın bu tarihten önce istinsah edilen ve elimize ulaşan nüshası yoktur. Ayrıca bu iki şairin şiirlerini üslûp bakımından ayırt etmek oldukça güçtür. Çünkü, Hakîkî'yi etkileyen şairlerin başında Nesîmî gelir. Bu şiirlerin bir kısmını nazire geleneğinin bir sonucu olarak değerlendiresek bile tamamını bu çerçevede değerlendirmek imkânsızdır.

Cihânşâh'ın şiirlerine bakıldığında hurûflikten gelen teşbih, mecaz ve istiarelerden büyük ölçüde istifade ettiği hatta hurûfliği benimsemiş olduğu anlaşılır. Fakat, onun şiirlerinde hurûflik, yalnızca harflerle ilgili sırlar değil, özellikle Hallâc-ı Mansur tarzı panteist mistik düşünce şeklinde görülür. Bu eğilimine rağmen, hurûflerin tarihinde karşılaştıkları en büyük katliamı 1441 yılında Cihânşâh yapmıştır (*Yınanç, 1945:175*). *Fadl'ın kızı ve Yusuf adlı bir hurûfî, Karakoyunlu Cihânşâh zamanında (Ö.872/1467) Tebriz'de, hurûflerle bir kıyam tertiplemiş, kıyam bastırılmış, Fadl'ın kızı, beşyüze yakın hurûfî ile tutulup öldürülmüş, cesetleri yakılmıştı (Gölpınarlı, 1989:27)*. Abdülbaki Gölpınarlı kıyam tarihiyle ilgili bir kayıt düşmezken Ahmet Yaşar Ocak ona atfen şu ifadeyi kullanmaktadır. *1467'de ise Karakoyunlu hükümdarı Cihânşâh'a karşı bizzat Fazlullah'ın kızının başını çektiği bir isyan hareketi şiddetle bastırılmış ve kendisi beşyüz kadar taraftarıyla yakalanıp idam edilerek cesetleri yakılmıştı (Ocak, 1998:132)*. Görüldüğü gibi yukarıdaki ifadelerden hurûflerin ayaklanmasıyla ilgili olarak iki farklı tarih ortaya çıkmaktadır. Bu, Abdülbaki Gölpınarlı'nın eserinde Cihânşâh'ın parantez içinde verilen ölüm tarihinin (1467), Ocak tarafından söz konusu katliamın tarihi sanılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Cihânşâh'ın şiirlerinde hurûflik eğilimi görünmesine karşın böyle bir katliamı gerçekleştirmiş olması bir tezat gibi algılanabilir. Fakat onun siyasî hayatına bakıldığında buna benzer başka örnekler de görülebilir. Meselâ, onun Safevi şeyhi Cüneyd'e karşı sergilediği tutumla şiîliğe temayül ettiğine dair iddiaları telif etmek zordur. Gerek Cihânşâh'ın şiirlerinden gerekse hakkında bilgi veren tarihçilerin anlattıklarından sünnî İslâm anlayışının dışına çıktığı ve şiîliğe temayül ettiği anlaşılmaktadır. Cihânşâh'ın gönderdiği hediyeleri aldığına dair bir mektup yazan Câmî'nin, *Tanrı Hazret-i Ali'nin âşikâr olan feyiz ve iktidarıyla gücünü kat kat artırsın*, şeklindeki duası da onun ehl-i beyt muhabbetine dolaylı bir atfı sayılabilir (*Hikmet, 1991:56*). Fakat, aynı Cihânşâh, Safevi şeyhi Cüneyd'i, etrafında toplanan müritlerin çokluğundan rahatsızlık duyarak Şeyh Cafer'in de yardımcılarıyla Erdebil Tekkesi'nden uzaklaştırır (*Hinz, 1992:15-16*). Muhtemelen 1448 yılında Şeyh Cüneyd Erdebil'i terk eder. Anadolu ve Suriye'de on bir yıl faaliyet gösterdikten sonra Akkoyunlularla olan ilişkilerini akrabalık bağlarıyla pekiştirerek Erdebil'e döner. Bu duruma Cihânşâh'ın seyirci kalması mümkün değildir. Nitekim 1459 yılında, müritlerini etrafına toplayarak henüz müslüman olmamış Çerkezler üstüne gaza düzenleyen Cüneyd, Kafkas dağlarından inerek Karasu vadisinde Şirvanşah Halil'le çarpışır. Bu çarpışmada Cüneyd öldürülür (1460). (*Hinz, 1992:34-35; Mazzaou, 1972: 78*). Bu çarpışmada Şirvanşah Halil'e yardım edenler, Taha Akyol'un ifade ettiği gibi Akkoyunlu değil, Karakoyunlu askerleridir (*Akyol, 1999:60*). Cihânşâh'ın hurûfleri katletmesi ve Cüneyd'e karşı tutumu tezat gibi görünse de aslında bu durum, Türk tarihinde örneklerine çok sık rastladığımız, egemenlik ve devlet anlayışının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Cihânşâh'ın tarihî kişiliği şairliğini gölgede bırakmıştır. Nitekim onun şiirleri de kişiliğinin izah edilmesinde tarihî vesika olarak değerlendirilmiştir. Minorsky Cihânşâh Divân'ını daha çok ehl-i Hak mezhebi üzerindeki araştırmaları çerçevesinde incelemiştir. Gerçi o, Cihânşâh'ın şiirlerini orijinallikten uzak ve sıkıcı bulur (*Minorsky, 1954:167*). Yazar bu şiirlerdeki Hakîkî mahlâsı yerine, vezin bakımından tamamen uyum gösteren Nesîmî mahlâsıyla karşılaşmış olsaydı, herhalde bu kadar rahat ve sert yargılarda bulunamazdı. Çünkü, karşılaştığımız metin-

lerdeki mahlâs veya isimler bizi olumlu/olumsuz düzeyde şartlandırır. Eleştirinin bu sübjektif yanını akılda tutarak Cihânşâh'ın şiirlerini incelemek gerekir. En azından 13 gazel ve 3 tuyugnun Nesîmî'nin şiirlerinden ayırt edilemeyecek nitelikte ve Molla Camî gibi büyük bir ustanın takdirini kazanmış olmasından ötürü Hakîkî'nin şiirlerini yeniden değerlendirebiliriz. Onun şair kimliğini tam olarak ortaya koyabilmek için, bu tasvirî çalışmanın ardından, Mollâ Câmî'nin *sûret ve manâya ait sırlar* diye nitelendirdiği Farsça şiirlerini de dikkate alarak tahlilî çalışmalar yapmak gerekir.

KAYNAKLAR

- AKYOL, Taha (1999), **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, İstanbul.
- ARASLI, Hamid (1973), **Nesîmî, Seçilmiş Eserleri**, Bakü.
- AYAN, Hüseyin (1990), **Nesîmî Divânı**, Ankara.
- DEMİRCİ, Jale (Ankara 1997), *Cihâşâh (Hakîkî) Divân'ının İki Yeni Nüshası*, **DTCF Türkoloji Dergisi**, C.XII, 1, s. 127-134.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1989), **Hurufilik Metinleri Kataloğu**, İkinci Baskı, Ankara.
- HEYET, Cevad (1376), **Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bahış**, Tahran.
- HİKMET, ALİ ASGAR (1991), **Molla Cami**, Çev. M. Nuri Gencosman, İstanbul.
- HİNZ, Walther (1992), **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, İkinci Baskı, Ankara.
- HÜSEYİNZÂDE, Latif (1966), **Hakîkî, Şiirler**, Erivan.
- İSEN, Mustafa (1997), **Ötelerden Bir Ses, Divân Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler**, Ankara.
- KAHRAMANOF, Cihangir (1973), **Nesîmî, Eserleri**, III C, Bakü.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuat (1989), **Azeri, Edebiyat Araştırmaları**, İstanbul.
- MACİT, Muhsin (1996), **Divân Şiirinde Ahenk Unsurları**, Ankara.
- MAZZAOUI, Michel M. (1972), **The Origins of the Safawids**, Wiesbaden.
- MİNORSKY, Vladimir (1982), *Jhan-Shah Qa-ra-Qoyunlu and His Poetry*, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London**, 1954. Bu makale **Medieval Iran and Its Neighbours**, Preface by C.E. Boswerth, London, s.271-293, adlı eser içinde yer almaktadır. Türkçe tercümesi Mine Erol tarafından yapılmıştır. *Karakoyunlu Cihan Şah ve Şiirleri*, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi, II** (1970), s. 153-180. Bu çalışmayı yaparken makalenin tercümesinden yararlandık.
- NİZÂMÎ-İ BÂHARZÎ (1371), **Makâmât-ı Câmî**, Haz. Necip Mayii Herâvî, Tahran.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1998), **Osmanlı Toplumunda Mülhidler ve Zındıklar**, İstanbul.
- RAHİMOV (1986), Ebulfez ve diğerleri, **Cahanşah Hakiki**, Bakü.
- SEFERLİ Eliyar ve diğerleri (1993), **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 2, Azerbaycan Türk Edebiyatı-II**, Ankara.
- YINANÇ, Mükrimin H. (1945), *Cihâşâh*, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul.

CIHANŞAH AND HIS TURKISH POEMS

Doç. Dr. Muhsin MACİT
Yüziüncü Yıl University
Faculty of Arts and Sciences

ABSTRACT

Cihanşah is a king-poet. He had collected his Turkish and Persian poems in a book called Divân. He won the praise of famous sufi-poet Molla Cami (d.1492). Four manuscripts of the Divân have come down to our day. The influence of Seyyid Nesimi in his Turkish poems can be easily seen. For that reason some of his poems have been confused with Nesimi's poems.

Key Words:

Karakoyunlular, Cihanşah, Hakikî, Turkish Poem, Nesimî

СТИХИ ДЖИХАН-ШАХА НА ТЮРКСКОМ

Доц. Др. Мухсин Маджит
Университет Йузунджи Йыл,
Факультет естественных и гуманитарных наук

РЕЗЮМЕ

Джихан-Шах черношапочных туркмен является одним из правителей-поэтов. Его стихи на персидском и тюркском языках были собраны в его "Диване". Также он завоевал поощрение знаменитого поэта-суфиста Муллы Джами(...-1492). Четыре экземпляра этого Дивана сохранились до наших дней. В его стихах на тюркском языке заметно влияние Сейида Несими. В связи с этим некоторые его стихи путают со стихами Несими.

Ключевые слова:

Черношапочные туркмены, Джихан-Шах, подлинный, стих на тюркском,
Несими

